

Posudek diplomové práce Bc. Elišky Roll na téma:

„Prevence zneužití moci v profesi faráře Českobratrské církve evangelické“

Práce se věnuje tématu, které v důsledku odhalení bezpočtu případů zneužívání moci duchovními po celém světě poutá mimořádnou pozornost veřejnosti a mělo by být předmětem pečlivé pozornosti všech církví. Motivací k volbě tématu se autorce stala zkušenost setkání s oběťmi zneužití duchovními v ČCE. Je velmi záslužné, že se pokouší toto téma zpracovat v kontextu největší evangelické církve v ČR, která sice dosud neregistruje mediálně známý případ zneužívání, avšak – jak poukazuje i samotná autorka – to neznamená, že ke zneužívání moci ze strany duchovních zde v různých podobách nedochází.

Práce je přehledně rozdělena na tři části. První tematizuje „Zneužití moci duchovním“ (s. 8-26), druhá „Prevenci zneužívání moci duchovních“ (s. 27-45), třetí „Prevenci zneužití moci v ČCE“ (s. 46-63). Je opatřena stručným úvodem a závěrem, seznamem literatury a přílohami. Za cíl práce si autorka vytkla „vysvětlit, že zneužití moci v církvi je problém, v čem tento problém spočívá a předložit možná řešení, jak zneužití ze strany duchovních zabránit, nebo alespoň snížit jeho dopady.“ (s. 7) Na příkladu ČCE chce ukázat, „že i zde je možné soustavně vytvářet stále bezpečnější církevní prostředí“ (s. 7). Hned na začátku mohu říci, že uvedené cíle se autorce podařilo naplnit.

V první kapitole autorka přehledem o medializovaných případech sexuálního zneužívání v USA, v Evropě i v samotné ČR dokládá nezpochybnitelnou skutečnost, že (sexuální) zneužívání ze strany duchovních je celosvětový problém, který se netýká jen církví s celibátem, ale každé církve, tedy i církví evangelických. Autorčin důraz na to, že jde o téma, „které je třeba jasně a upřímně nasvítit v každé církvi“ (s. 21), přitom vychází z pozorování často neadekvátních reakcí církví, které případy zneužívání mnohdy bagatelizují a zametají pod koberec. V této souvislosti je důležitý poukaz na to, že zneužití není jen chybou jednotlivce, ale selháním celého církevního systému. K ochraně členů sborových společenství je proto důležité věnovat pozornost prevenci na všech úrovních církve. Druhá kapitola přispívá k naplnění vytklého cíle systematickým představením podnětů k prevenci zneužití moci duchovními v církvi na základě zahraniční literatury. Autorka také popisuje organizace, které se v Česku zabývají prevencí a pomocí obětem zneužití moc v církvi a ve společnosti. Ve třetí kapitole nakonec soustřeďuje pozornost na situaci v ČCE. Pokouší se popsat aktuální stav, kriticky reflektovat (ne)dostatečnost existujících preventivních opatření a navrhnout nové kroky prevence.

Za důležité pokládám to, že autorka nesoustřeďuje svou pozornost pouze na sexuální zneužívání, ale v podkapitole 1.1 „Druhy zneužití duchovní moci“ rozlišuje tři typy zneužití moci ze strany duchovního: sexuální, emocionální a spirituální, resp. duchovní. Tato jemnější diferenciací umožňuje odhalit prvky zneužívání i ve zdánlivě „nevinných“ jevech, jako je např. vytváření nepřiměřeného tlaku na angažovanost věřících v církvi („Požadavky na stále více času, služby a poslušnosti věnovaných duchovnímu se stávají velkým tlakem a stresem pro věřící.“ s. 11) či teologické zdůvodňování ochrany církevní instituce a vedení společenství na úkor jednotlivých členů (s. 12). Autorka se podrobně zabývá procesem pozvolného překračování a posouvání hranic oběti, které nakonec může vyústit až v sexuální zneužití. Přitom lze jen souhlasit s tvrzením, že „jakékoliv zneužití moci, ke kterému dojde z pozice duchovního, je zároveň zneužíváním spirituálním – tyto roviny se v kontextu církve dle mého nedají oddělit“ (s. 11).

Jelikož zneužívání není jen selháním jednotlivce, ale také selháním církevního prostředí, věnuje se autorka popisu „toxické církevní / sborové kultury“, kterou spatřuje tam, kde dominuje tzv.

aristokratický typ vedení církve, meritokracie či neschopnost kriticky nahlédnout neslučitelnost určitých osobnostních specifik s ordinovanou službou (s. 22). Ukazuje, jak kombinace „toxického“ prostředí s „toxickou“ osobností (např. narcistního typu) vytváří ideální prostředí ke zneužití moci.

V podkapitole 1.2 „Obecné základy zneužití moci“ se zabývá faktory, které vytvářejí „živnou půdu“ pro zneužití. Nachází je ve třech rovinách: „na rovině lidské, křesťanské i na úrovni význačné pozice, kterou v církvi [duchovní] zastává“ (s. 17). Za klíčový předpoklad pro vznik zneužívání ze strany duchovních přitom pokládá nerovnocenný vztah mezi pomáhajícím a tím, komu se pomáhá a který má zpravidla nižší status, pochází ze zranitelné skupiny, nachází se ve zranitelné životní situaci (s. 13n). Klíčovým faktorem je tedy fakt, že duchovní je vybaven vůči druhým zvláštní autoritou a mocí plynoucí z jeho duchovenského povolání. V podkapitole 1.2.1 se pak autorka blíže zabývá dílčími aspekty duchovenského povolání. Podtrhává roli zvláštního pověření k duchovenské službě, ordinace, a popisuje jednotlivé složky moci, jíž duchovní disponují (s. 15n). Všimá se mimořádného nároku udržet hranice mezi osobními a profesními vztahy a dále nebezpečí klerikalismu, který vede k utvrzování v pocitu výjimečnosti a nadřazenosti duchovního vůči sborovému společenství. Dále poukazuje na vnímání farářovy jinakosti, duchovní autority, a současně vysoká očekávání kladená na farářovu službu ve smyslu jeho sebeoběti (s. 17).

Na rovině lidské spatřuje rizika zneužívání v osobnostních předpokladech, geneticky zděděných či výchovou osvojených. Do této kategorie patří např. psychická, sociální a sexuální nezralost; podléhání určitému sebeklamu, které se promítá i do reakce na obvinění ze zneužití a vede k odmítání nahlédnout realitu (s. 18n). Zvláštní pozornost věnuje problému narcismu duchovních, kteří „se starají hlavně o sebe, o svůj sebeobraz i prezentaci navenek, o to, co si o nich druzí myslí“ (s. 20), usilují stoupat v církevní hierarchii, vyžaduje neustálé pochvaly apod. Podrobně popisuje charakteristiku narcistního vedení sboru (s. 20n). Narcismus i jakákoli psychiatrická diagnóza jsou pro práci duchovního rizikové. Na rovině křesťanské pak zneužití moci duchovními vyrůstá z přehlížení závazků plynoucích z jejich vlastního křtu a vyzývajících k životu v pravdě, pokoře a službě druhým (s. 17).

První kapitola obsahuje řadu dalších podnětných myšlenek, z nichž zaujme např. poukaz na to, že přílišné množství prostoru a moci, jež jsou duchovním propůjčeny v jejich sborech, představují příležitost pro rozvinutí zneužívání. Či zmínka o tom, jak základní křesťanské poselství o Boží milosti a odpuštění (teologicky řečeno učení o ospravedlnění) představuje v kontextech zneužívání jednostranný teologický přístup pomáhající pachatelům a nezohledňující situaci obětí (příklad na s. 26).

Na druhé kapitole lze ocenit systematické pojednání preventivních opatření zaměřených na různé typy příjemců. Autorka zde pojednává prevenci univerzální (zaměřenou na všechny členy církve), selektivní (zaměřenou na duchovní, sbory) a indikovanou (zaměřenou na problematiku jedince, sbory). Činí tak zřejmě v návaznosti na článek *What Works in Prevention* z r. 2003. Na základě tohoto textu i další zahraniční literatury předkládá základní body zdravé církevní kultury (s. 28n) a vyjadřuje požadavek reflexe úlohy duchovního (s. 29). Opakovaně zdůrazňuje potřebu pečlivého, i psychologického posuzování adeptů na službu v církvi, které by včas odhalilo případné patologie (zejména tendence k narcismu). Varuje před tím, aby se církve nechaly svést nedostatkem kazatelů ke snižování nároků na ně. Zdůrazňuje, že součástí zdravé sborové kultury je zapojení laiků do sborové práce a decentralizace moci, i pozornost k rovnoměrnému zapojení mužů a žen v komisích a ve vedoucích postech organizace (s. 30). Dále podtrhává potřebu duchovní a osobnostní péče o duchovní na všech úrovních církve. Vedení církve má pěstovat ve sborech a mezi členy církve bdělost vůči problematickým situacím, nastavit transparentní pravidla komunikace a vyřizování stížností, k čemuž slouží etické kodexy a definice zneužití moci; dlouhodobé vzdělávání, šíření informací, tiskovin atd. (s. 30).

Leckterá preventivní opatření, která platí na univerzální rovině, se pak v modifikacích uplatňují na úrovních nižších – sborové a individuální. V rámci pojednání o selektivní prevenci se tak opakovaně setkáváme s důrazem na myšlenku, „že sbor, církev a víra není a nemůže být jen o jednom jediném duchovním pracovníkovi“ (s. 35), ale jde o pěstování nového „my“; že je zapotřebí pěstovat otevřenou komunikaci, schopnost duchovních přijmout kritiku, pravidelná supervizní setkání, intervizi, rozvoj vedoucích dovedností, pravidelné posuzování výkonů duchovního a vzájemnou spolupráci, koučink, mentoring, či psychoterapii (s. 36). Dále, že vybrané skupiny, které jsou s duchovním v nejužším kontaktu, např. staršovstvo, rizikové skupiny jako děti, dospívající, senioři, lidi s postižením mají být přiměřeným způsobem poučeny o správném chování a možnostech zneužití; že úkolem farářů je pečovat o potřeby všech členů sboru, vyvarovat se vytváření elitních klubů. Je třeba „zcitlivovat a učit členy společenství, jak se bavit se vzájemným respektem.“ (s. 37)

Indikovaná prevence se nakonec zaměřuje na duchovní, kteří zneužili svou moc, a jejich oběti. Je třeba eliminovat možnost, že dojde k opakovanému zneužití. Opuštění se týká také pachatelů zneužití, ale nikoli v tom smyslu, že by jim měla být navracena původní pozice (s. 39). Dojde-li ve sborovém společenství k případům zneužití, v ideálním případě má být povolán externí konzultant, který není zapojený do existujícího sborového v systému a pomáhá s řešením situace.

Mezi zdroji, z nichž autorka vychází v první i druhé části práce, dominuje zahraniční, anglicky psaná literatura. To je na jedné straně dobrý doklad toho, že diplomantka je schopná v hojně míře pracovat s cizojazyčnou literaturou. Na druhé straně zde ovšem chybí reflexe toho, z jakého kulturně-konfesijního prostředí užitá literatura a její autoři pocházejí. V pozadí některých výpovědí lze vycítit odlišný církevní kontext, na který zahraniční odborníci reagují. Také by si zasluhovalo alespoň krátké pojednání dosavadní bádání o zneužívání moci ze strany duchovních v českém prostředí.

Až ve třetí části se autorka konečně dostává k vlastnímu tématu své práce, jímž je „prevence zneužití moci v ČCE“. Sleduje preventivní opatření, která provázejí jednotlivé úrovně formace budoucích farářů, a to od dob studia teologie na ETF UK (3.1), kdy se zájemce o službu v církvi stává „kandidátem na službu v církvi“ (3.2), během vikariátu (3.3), při vybírání sboru (3.4), až po období, kdy působí jako farář na sboru (3.5). Nakonec se zabývá prevencí v církevním společenství ČCE na úrovni sboru, seniorátu a povšechného sboru (3.6) a pravidly fungování pastýřských rad (3.7).

Zatímco první a druhá část metodologicky spočívaly v práci s odbornou literaturou na téma zneužívání moci duchovními, na jejímž základě autorka zpracovala teoretický pohled na fenomén zneužívání a předložila soubor podnětů k prevenci i k řešení případů zneužívání ve sborovém kontextu, třetí část by měla – jak naznačuje autorka v úvodu - představit stávající situaci preventivních opatření v ČCE, podrobit je kritické reflexi a navrhnout podněty do praxe („ČCE [...] se již proaktivně pustila do prvních preventivních kroků. Jejich popis je i s mým komentářem hlavním obsahem třetí kapitoly.“ s. 7). Materiál, z něhož zde autorka vychází, je poměrně pestrý: „Kromě oficiálních církevních dokumentů, článků a několika rozhovorů se zainteresovanými lidmi, čerpám při tvorbě této kapitoly také ze zkušenosti.“ (s. 46) Bližší vysvětlení metody sběru dat – např. výběr respondentů pro rozhovory, na co se rozhovory zaměřovaly, apod. chybí. Volba čtyř respondentů (jejichž přehled je uveden na s. 70) tak ve výsledku působí poměrně nahodile a pokrývá jen určité oblasti, jimiž se autorka ve třetí části zabývá. Popis preventivních opatření v některých oblastech formace budoucích farářů ČCE se opírá pouze o data získaná z velmi omezených zdrojů (např. od manžela – studenta ET, či se jedná o její vlastní pozorování a zkušenosti); poznatky z těchto zdrojů jsou jistě velmi důležité, ale rozhodně je nelze generalizovat, a proto je i problematické na jejich základě navrhnout plošné systémové změny.

Jako příklad nedostatečného představení statu quo lze uvést pojednání o formaci budoucích farářů během studia na ETF. Diplomantka tvrdí na základě vlastní zkušenosti, že: „Značná část pedagogů však

v soukromí i veřejně ve výuce prezentuje myšlenku, že primárním úkolem ETF není příprava faráře ke službě.“ Na tuto „skutečnost“ pak reaguje svým hodnotícím komentářem: „Umýt si nad tímto faktem [totiž že ETF je „víceméně jedinou možností pro kvalifikaci na faráře v Českobratrské církvi evangelické“, T.L.] ruce a promrhat možnost s tzv. kandidáty na službu v církvi (viz níže) pracovat speciálním způsobem už na škole, mi přijde velká škoda a v důsledku ztráta pro všechny zúčastněné.“ (s. 46) Diplomantka se přitom vůbec nezabývá zjišťováním dat z jiných zdrojů o tom, jak studijní program Evangelická teologie připravuje faráře na budoucí povolání, jakým způsobem jsou zde zahrnuta témata vhodného chování duchovních (např. důrazy na potřebu týmové spolupráce) a prevence zneužívání, zahrnující také reflexi úlohy duchovního. Pokud by učinila průzkum např. formou rozhovoru s lidmi z vedení ETF či s vyučujícími, kteří se podílejí na výuce v rámci ET, zjistila by, že téma reflexe farářského povolání a nakládání s mocí se objevuje v rámci povinného Prosemináře PT (jedno sezení je zaměřeno na reflexi farářského povolání, jeho úlohy a s ním spojených napětí), dále se objevuje v kontextu povinné přednášky z poimeniky a povinného semináře z katechetiky. Vedle toho ETF nabízí po dohodě s vedením ČCE všem studentům evangelické teologie (bez ohledu na to, zda mají statut kandidáta služby v církvi) již od AR 2019/20 volitelný „Seminář k praxi na sboru: Živý sbor“ (RET6026), jehož cílem je „vést k reflexi farářského povolání a práce ve sboru“. (Více informací o náplni semináře viz SIS.) Právě v tomto semináři je v souvislosti s reflexí zkušeností ze sborové praxe otevřen prostor také pro témata nakládání s mocí či vnímání silných a slabých stránek praktikantů. Proto pokládám za poněkud zkratkovitou tezi diplomantky: „V tomto období, kdy student oficiálně demonstruje svůj zájem o profesi faráře, mu ETF nevěnuje žádnou zvláštní péči.“ (s. 48) Právě „Seminář k praxi ve sboru“ je záměrným pokusem tuto péči nabídnout těm, kdo o ni projeví zájem. Ne všichni kandidáti služby v církvi si ovšem seminář zapíší, jelikož je volitelný.

Další upřesnění by zasluhovaly pasáže komentující spolupráci a kontakty mezi vedením ČCE a ETF. Není zjevné, o co diplomantka opírá své hodnocení; chybí totiž zcela popis těchto vztahů a kontaktů, které v současné době probíhají poměrně intenzivně na více úrovních. Je škoda, že se diplomantka na tyto věci nezeptala přímo zainteresovaných osob, jako je synodní senior ČCE a děkan ETF. Konstatovat, že „by vyučující z univerzity mohli být v mnohem užším kontaktu se synodní radou zodpovědnou za „kandidáty“,“ je vznášení požadavku bez hlubší znalosti reality. V tomto kontextu nedostatečného vhledu do stávající situace se pak její návrhy na změny ve studijních plánech evangelické teologie (návrh dělit magisterské studium do dvou typů, „evangelická teologie a evangelické farářství“) či zavedení kursu „Úvod do ČCE“ (s. 47) jeví jako nepodložené.

Na jedné straně se ve třetí části práce setkáváme s hodnotícími soudy autorky bez opory ve faktech, na druhé straně se zde ovšem objevuje i tlumočení některých názorů, které by naopak zasluhovaly kritický komentář. Např. na s. 53 tlumočí Drápalův „náhled na ideální přístup k roli faráře v ČCE“, který v mém kritickém pohledu obsahuje rezidua autoritativního pojetí farářské role, když autor píše: „Farář zároveň pověřuje ostatní – zmocňuje druhé, aby spolu s ním tvořili vnitřní strukturu lidí, jejichž obdarování je rozpoznáno a naplňováno ve sboru.“ Problematická je vůbec představa zmocňování v souvislosti s farářem. Implikuje totiž, že ten, kdo zmocňuje, je tím, kdo má veškerou moc v rukou a může z ní rozdávat podle svého uvážení. Nemělo by však v kontextu evangelického sboru tuto funkci plnit celé staršovstvo, tedy tým lidí ve vedení sboru, který pověřuje, vytváří mini-týmy, pracovní skupiny, a nikoli jen farář?

Obecně lze říci, že diplomová práce otvírá zásadní otázku, kde hledat hranici mezi svobodou v církvi na straně jedné, a pravidly a předpisy na straně druhé, které se prostor svobody pokoušejí ohraničit, tak aby zůstal bezpečným prostředím pro všechny. Domnívám se, že je třeba usilovat o to, aby dobře míněná snaha vymezit hranice bezpečného prostoru života sboru novými pravidly a kázeňskými postihy duchovních nevytvářela podhoubí pro to, vůči čemu chce bojovat, totiž pro nové typy znesvobodnění

a zneužívání moci, která nepodléhá žádné kontrole. V kontextu nově zaváděných preventivních opatření je tedy třeba také reflektovat moc vedení církve uplatňovanou vzhledem k pracovníkům církve. Na některých místech práce jsem nabyla dojmu, že navrhovaná kontrola nad duchovními překračuje určitou přijatelnou mez (viz např. doporučení diplomantky hlídat, zda faráři během studijního volna či dovolené skutečně odpočívají: „I zde by nicméně bylo dobré hlídat, že si faráři volna opravdu dopřávají a zbytečně se z pocitu vlastní nepostradatelnosti nepřepracovávají.“ s. 52).

Co v diplomové práci postrádám, je alespoň stručné naznačení problému, že nejen duchovní, ale také laici v církvi se mohou stát těmi, kdo zneužijí svou moc, a to buď ve vztahu k duchovnímu (např. názorový vůdce ve sboru záměrně podkopává důvěru sboru vůči faráři, který je ve zranitelné pozici - např. jde o ženu, homosexuála, rozvádějícího se...), anebo ve vztahu k ostatním členům sboru (osobně jsem zažila případ zneužití důvěry bratří a sester k vylákání finančních prostředků ze strany laického člena sboru.). I toto téma by mělo být součástí otevřené debaty v církvi.

Závěr práce je stručný, zahrnuje pouze jednu (hustě popsanou) stranu. Výtěžky konstatují, že: „zneužití moci duchovními vůdci církví je skutečně vážný problém“ a že „zneužívání moci začíná mnohem dříve, než dojde k trestnému činu“ a zde se otvírá prostor pro preventivní opatření a zásahy (s. 64). Tento prostor zahrnuje jak odpovědnost každého jednotlivce, tak odpovědnost vedení církve. S tím nelze než souhlasit. Autorka hodnotí kladně úpravy řádu pastýřské služby a zřízení místa celocírkevní koordinátorky preventivních programů. Méně srozumitelná je její poznámka o „tradiční evangelické váhavosti komukoliv cokoliv „nutit“ – domnívám se, že s opatřeními, která mají „donucovací“ povahu, je dobré zacházet obezřetně. Vždyť také církev jako zaměstnavatel zachází s určitou mocí a toto zacházení s mocí na celocírkevní úrovni – jak vůči farářům jako zaměstnancům církve, tak vůči jednotlivým sborům a členům církve – je třeba vystavit kritické reflexi a kontrole. V Závěru autorka také naznačuje, že by bylo vhodné na její práci navázat „kvalitativním výzkumem s podrobnými rozhovory jednak s těmi, kteří mají se zneužitím moci faráře zkušenost ze svých společenství, a také s jedinci, kteří se aktivně podílejí na řešení těchto případů a na nastavování celocírkevní preventivní strategie.“ (s. 64). Škoda, že autorka sama se neodhodlala v rámci své práce provést nějaký typ výzkumu, který by přinesl pevnější oporu pro její další kritickou reflexi a komentáře.

Celkově práce splňuje požadavky kladené na diplomovou práci. Diplomantka prokázala schopnost odborné práce s českou a cizojazyčnou literaturou a schopnost kritické reflexe problematiky zneužívání moci ze strany duchovních v kontextu současných církví v ČR. Po jazykové stránce má velmi dobrou úroveň (vedle několika drobných překlepů jsem zaznamenala jedinou hrubku na s. 36: „jak jeho kroky zranili druhé“ – správně tvrdé „y“). Práce otevírá důležité téma, jemuž v rámci evangelických v ČR dosud nebyla věnována soustředěná pozornost, a přináší řadu cenných podnětů pro pokračující přemýšlení, rozhovor i výzkum. Navzdory určitým nedostatkům v metodologickém přístupu ve třetí části hodnotím tuto práci jako velmi kvalitní, a spíše nadprůměrnou. Proto navrhuji hodnocení mezi písmeny A-B, v závislosti na průběhu obhajoby.

Doc. Tabita Landová, Ph.D., 29.8.2023

Podněty k diskuzi:

1. Jak vnímáte v kontextu současné ČCE problém individuálních pastoračních a katechetických setkání? Jaká preventivní opatření lze v těchto případech doporučit?
2. Tematizuje problém zacházení s mocí duchovních nějakým způsobem Strategický plán ČCE? Pokud ano, dochází v současné ČCE k opatřením, která z tohoto plánu vycházejí?
3. Ve své práci kritizujete výpověď z Preambule Řádu pro kazatele, která konstatuje, že „povolání kazatele smazává hranici mezi prací, službou a soukromím“, a místo této věty doporučujete „do řádu zcela jasně uvést, že [tyto hranice – T.L.] udrženy být musí – to je úkolem faráře“ (s. 52). Skutečně se domníváte, že oblasti soukromého a pracovního života faráře lze udržet zcela oddělené a že se nikde neprotínají?
4. Jak vnímáte v kontextu současné ČCE problém zneužití moci / důvěry členem sboru?